ECLIPSA

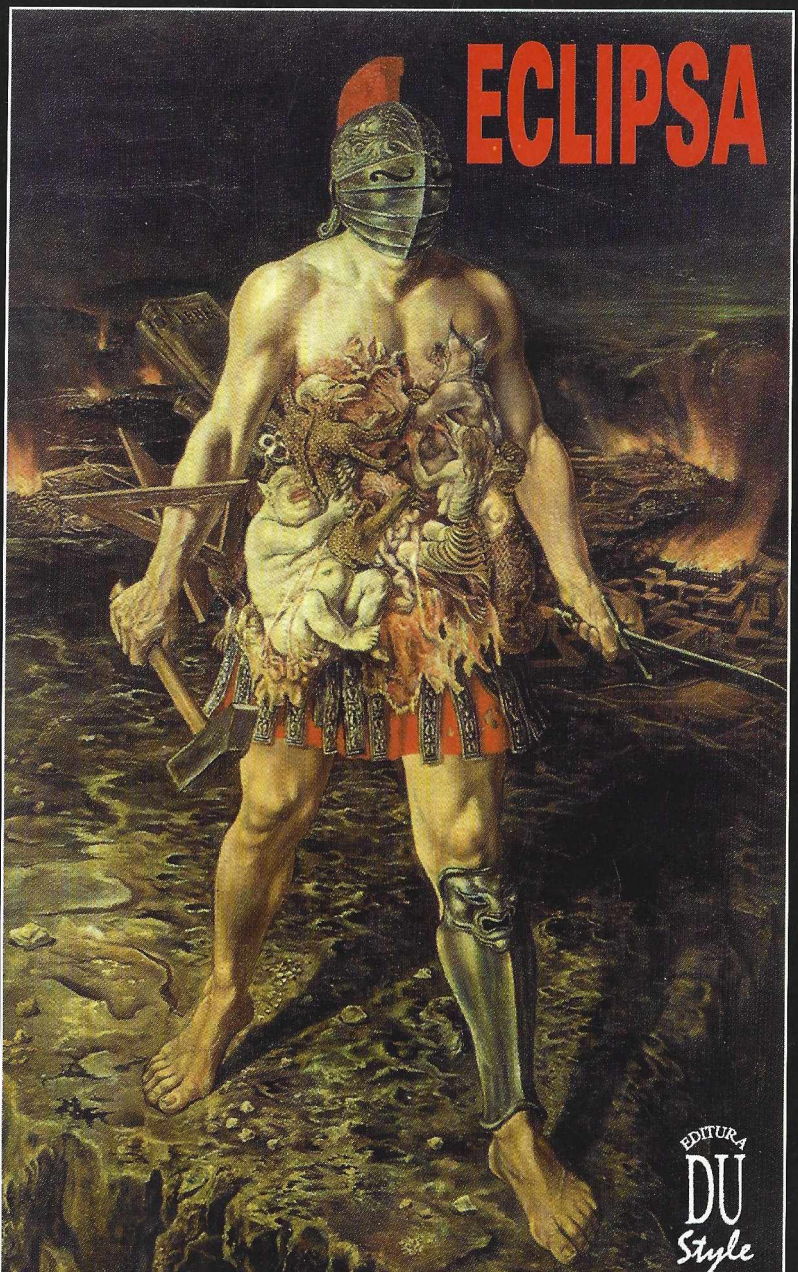

EDITURA DU Style

MATEI GALL

Cât poate dura o eclipsă în viața unui om?
Uneori toată soarta lui se reduce la o eclipsă.
Cât poate dura o eclipsă în istoria lumii?
Precum însângerata eclipsă provocată de comunism.
Un secol de întuneric, un secol de tragedii.

Matei Gall

Născut la Deva – în județul Hunedoara – la data de 8 ianuarie 1920, într-o familie de comercianți înstăriți. Familia avea cinci copii, Matei fiind singurul băiat lângă cele patru surori, trei din prima căsătorie a tatălui.

A urmat școala primară, ca și primele patru clase de liceu, în orașul natal. A urmat un an la liceul comercial din Hațeg, apoi trei clase la liceul comercial din Timișoara. După terminarea liceului a devenit muncitor practicant la „Fabrica de Textile Lugojană", în perioada toamnă 1938 – vară 1940. Aici a contactat organizația ilegală a Partidului Comunist Român, cu care a colaborat. După încercarea de a organiza o grevă, la fabrica unde lucra, a fost concediat.

Reîntors la Deva în perioada Dictatului de la Viena, a activat împotriva cedării Ardealului de Nord către Ungaria. Ca urmare a contactelor din acea perioadă, a fost arestat la sfârșitul anului 1940, apoi, în primăvara lui 1941, a fost condamnat de Tribunalul Militar din Timișoara la trei ani închisoare și 10.000 lei amendă. Transferat la închisoarea de la Caransebeș, a întâlnit o parte importantă dintre conducătorii partidului comunist ilegal.

În septembrie 1942, a fost deportat în Transnistria, în lagărul Vapniarca. Datorită constituției sale rezistente, n-a fost atins de paralizia provocată de mazărea furajeră otrăvitoare, folosită în alimentația deținuților.

În toamna anului 1943 a fost transferat la închisoarea de la Râbnița, unde, în noaptea de 18/19 martie 1944, a avut loc masacrul din care a supraviețuit – printr-un miracol – împreună cu alți doi oameni.

După 23 August a lucrat în cadrul Ministerului de Externe, apoi, din 1955, la Agenția Română de Presă „Agerpres", până în 1966, când și-a înaintat cererea de emigrare. A plecat din țară în 1969.

Ca publicist, a scris numeroase articole – în special de ordin autobiografic, atât pentru presa cotidiană cât și pentru revistele „Lumea" și „Flacăra". În 1956 a publicat un volum despre cele trăite la Râbnița, cu titlul *Masacrul*, care a fost tradus și în germană, maghiară și ucraineană.

În 1988, Fundația Soros a realizat cu domnia-sa un amplu interviu, din care revista maghiară „Mozgo Világ" („Lumea în mișcare"), Nr. 7/1989, a publicat capitolul despre condițiile de viață ale deținuților antifasciști la închisoarea din Caransebeș.

Trăiește de aproape 30 de ani, ca pensionar, în Germania.

Am decis să tipărim acest volum de memorii scrise de un fost comunist pentru că este cu atât mai interesantă depoziția unui ex-militant împotriva totalitarismului de stânga și a genocidului comunist.

MATEI GALL

ECLIPSA

EDITURA DU Style

1997

COLECȚIA
DESTINE

Coperta de Mariana Pașol
Ilustrația de pe coperta I este o reproducere a lucrării
Blinde Macht (Puterea oarbă), de Rudolf Schliechter
(1937, ulei pe pânză, 179x100 cm, Berlin)
aflată la Landsmuseum Berlinische Galerie.

© 1997 Editura DU Style
Toate drepturile asupra acestei ediții
aparțin editurii DU Style.
Orice reproducere parțială sau integrală a textului
pe orice fel de suport tehnic fără acordul editorului
se pedepsește conform legii.

ISBN 973-9246-10-9

Se spune că alegătorul de la Maraton murise cu o oră înainte de a ajunge la Atena. Era mort și tot mai alerga; mort fiind, alerga, mort fiind, a anunțat victoria Eladei. Este un mit frumos. El arată că morții mai acționează o vreme, ca și cum ar fi în viață. O vreme, zece ani, cincizeci de ani poate, o oarecare bucată de vreme în orice caz; iar apoi sunt înmormântați a doua oară.

Jean-Paul Sartre

Într-una din zilele lunii august a anului 1990 mă aflam la Deva, pe ruinele cetății, în vârful dealului care domină orașul.

Priveam și mă minunam – cine știe a câta suta oară – de orașul meu natal, cuibul în care m-am născut și format, locul care a fost și a rămas unul dintre puținele puncte cardinale ale vieții mele.

Vizita la Deva, în vara acelui an de răscruce în istoria mondială, deci și în istoria României, m-a plasat într-o stranie stare de retrăire intensă a unor episoade și sentimente, adormite în lumea amintirilor.

Trecuseră două decenii de la ultima mea vizită la Deva. În 1969 am fost acolo să-mi iau rămas bun; după câteva luni am emigrat.

Trebuie să recunosc că reîntâlnirea cu Deva, în 1990, a fost cu totul neobișnuită; format de mediul înconjurător, cosmic și social al acelui oraș și al acelei regiuni, mi-am închinat viața unui ideal în speranța unei societăți mai drepte și mai bune. Din cauza activității mele pentru acest ideal, am fost arestat în 1940 și, fiind acuzat de activitate revoluționară, am fost condamnat la patru ani de închisoare. În acei ani de război, moartea mi-a dat târcoale foarte aproape, și-a întins ghearele ca să mă înhațe, dar, ca supraviețuitor al unui masacru, tot aici, la Deva, m-am întors, căutând liniște, alinare, înțelegere și tămăduire. Apoi am încercat să dau tot ce-am putut, tot ce era mai bun în mine pentru ridicarea edificiului social la care visasem, dar mai târziu, în plină maturitate, m-am hotărât să plec, să fug din fața realităților, a îndoielilor care mă năpădeau.

Revenirea târzie, în acel an deosebit, a fost, desigur, determinată de evenimentele care avuseseră loc în țară cu câteva luni mai devreme; mulți își aduc probabil foarte bine aminte de zilele care urmau să încheie anul 1989, când a avut loc prăbușirea regimului pentru a cărui

existență, cândva, am fost gata să-mi dau chiar și viața. Am urmărit totul de la distanță, din cuibul meu vest-european, am urmărit volatilizarea totală, aproape fără reziduuri, a „forței" și organizației care constituia osatura statului, dispariția Partidului Comunist Român.

Am urmărit la televizor cum fostul meu coleg de detenție de la închisoarea din Caransebeș, devenit ulterior superlativul tuturor superlativelor, noul idol, zeificat aproape, cum Nicolae Ceaușescu, împreună cu zeița sa, au fost răsturnați, alungați de la putere de strigătele mulțimii, cum undeva într-un oraș de provincie, într-o încăpere cazonă, la o masă ca de bucătărie, au fost găsiți vinovați și condamnați la nimicire. Apoi au fost ciuruiți... De atunci îmi vine mereu în minte imaginea totalei sale neputințe... Pe ecranul memoriei îmi apare zilnic chipul lui de atunci, devenit simbol mondial al disperării, al înfrângerii. Îl văd pe Ceaușescu fixat de aparatul de luat vederi al televiziunii, fixat acolo pe veșnicie, de miile de linii electronice, în momentul deplinei sale incapacități de a înțelege ce anume s-a întâmplat.

Revăd, la fel, și imaginile fugii sale, disperarea și frica de urmăritori, îl revăd, înfrânt, cum coboară dintr-o tanchetă a armatei – armată al cărei conducător suprem mai era în acel moment, în acele zile din 1989, premergătoare Nașterii Mântuitorului. Mai purta căciula lui neagră, de oaie, care-i tot aluneca pe frunte. Aerul de superioritate sfidătoare îl părăsise.

Revăd în amintire și secvențele „judecății". Apare acolo sfios, mai mic decât era în realitate, apăsat de greutatea acuzațiilor și întrebărilor. De data aceasta fără sceptru, acel toiag aurit – sau buzdugan? –, simbol al autorității, al puterii, al domniei, cu care s-a împodobit în fața unui întreg popor înfometat.

Acolo, pe banca acuzării, am început să-l recunosc...

Într-adevăr, acolo, alături de Elena-doamna, redevenise aproape omul pe care l-am cunoscut în 1941, în temnița de la Caransebeș, la etajul al 4-lea, între celulele „triumvirilor".

Îl revăd aproape zilnic, căci imaginea electronică a feței lui pietrificate, acel obraz al înfrângerii, a fost inclusă de un post de televiziune german în genericul care precede emisiunile de analize istorice. Genericul e montat din imagini care evocă momente de hotar ale istoriei contemporane, momente de răscruce. Se succedă, de pildă, în alcătuirea acelui generic, imaginea ciupercii atomice vestind tragedia intrării în epoca în care a devenit posibilă uciderea în proporții de masă, apoi o scenă de bombardament cu napalm în Vietnam, cu copii arzând,

semnificând genocidurile din a doua jumătate a secolului nostru. Urmează Gorbaciov, nu cel cu marca de votcă, ci cel cu perestroika, prin care a lichidat imperiul sovietic; în fine, vine rândul lui Ceaușescu, fixat în balconul C.C. al Partidului Comunist Român, în centrul Bucureștiului, simbolizând probabil înfrângerea, nimicirea unui sistem politic și economic, așa-zis socialist, al dictaturilor din estul european.

Într-un fel, Nicolae Ceaușescu a devenit simbolul înfrângerii sau... poate al schimbărilor istorice? Poate a devenit o piatră de hotar între ere istorice?

În imaginile de televiziune din zilele de 21 și 22, dar în special în cele din 25 decembrie – ziua judecății și execuției – l-am recunoscut aproape pe acel Ceaușescu de la etajul 4 al penitenciarului Caransebeș, din 1941. Desigur, era îmbătrânit. Pe atunci, în 1941, avea 23 de ani, iar când a fost ciuruit de gloanțe împlinise 71. În momentul condamnării redevenise cel care fusese cândva, cel care se plimba agale pe coridoarele și în curțile interioare ale închisorii. La Caransebeș, era omul despre care se vorbea în șoaptă că „el" va „deveni", va fi „cineva", că are în față un mare viitor. Era considerat „viitorul"...

Acolo, începând din martie 1941 și până la plecarea mea spre lagărul de la Vapniarca, în septembrie 1942, mi s-a părut un om supus, un tânăr cam tăcut, umil sau umilit, ușor înfricoșat. Poate că era o „poză", o mască adoptată în relațiile lui cu „triumvirii". Aceștia erau cei mai „grei" dintre deținuți, conducătorii care stăteau câte trei în celulă, oameni care țineau în mână nu numai dirijarea întregului colectiv de la Caransebeș, ci, se pare, formau conducerea efectivă a Partidului Comunist Român. Într-o celulă, de pildă, se aflau Gh. Gheorghiu-Dej, Chivu Stoica și Bodnăraș, în alta Drăghici, Moghioroș și Bernath Andrei[1]... Erau cei care, după 23 august 1944 au monopolizat treptat puterea, totală și atotcuprinzătoare, în țară.

Ceaușescu a fost un fel de „om de serviciu" – le aducea mâncarea, de pildă –, un paznic al celulelor triumvirilor, al acelor „zeități în celule". Mi s-a părut atunci că Ceaușescu era așa de supus fiind, într-un fel, timorat: îi era teamă ca nu cumva să fie schimbat din acel post de mare încredere, ca nu cumva altcineva să capete privilegiul de a-i servi pe conducători și astfel să-l înlocuiască în postura de „viitoarea noastră mare speranță".

Era supus și din alte motive: era plin de complexe de inferioritate, vorbea greu, se bâlbâia, nu putea pronunța corect unele sunete sau cuvinte, avea puține cunoștințe generale.

Sincer să spun, n-am înțeles de ce tocmai el a devenit încă de pe atunci omul de mare viitor, deci, într-un fel, imaginea viitorului întregii țări.

În tot cazul, acolo, la masa de bucătărie, în zilele de sfârșit de decembrie 1989, s-a scris o pagină de istorie nu numai a României. Un tribunal militar special, nevăzut, îl judeca pe „comandant", pe „comandantul suprem", iar el, „genialul" stătea acolo, la masă, obosit, zbârlit, neras, uitându-se mereu la ceas, să vadă și să numere ultimele clipe ale vieții sale.

Nu mi-aș fi putut imagina, în acei ani '40, că el avea să devină o figură mondială. Când ne-am întâlnit prima oară eram amândoi tineri, el doar cu doi ani mai mare ca mine. Se spunea că în 1939 luase cuvântul la o mare adunare la București, după care și fusese arestat și condamnat. Nimeni nu știa dacă în activitatea sa ilegală făcuse ceva deosebit, acte de mare curaj, de mare importanță pentru revoluția proletară. Se pare că a activat doar în cadrul acelor bresle oficiale, pe care regele Carol al II-lea[2] le-a creat în perioada dictaturii sale în locul sindicatelor, bresle care erau conduse de foști fruntași social-democrați.

Așa ceva făcuseră și alții în 1939. Ca muncitor țesător la Industria Lugojeană, am fost și eu membru al breslei carliste și am încercat să organizez o grevă pentru o majorare mai substanțială de salariu.

La Caransebeș se aflau destui care într-adevăr se puteau mândri cu acte de mare curaj în serviciul revoluției, și totuși n-au fost considerați demni de înalta încredere a conducerii de partid.

Trebuie că există un fel de „legi" în virtutea cărora anumiți oameni reușesc să ajungă la putere și să se remarce în istorie. Ei dispun de unele „calități" de care ceilalți oameni nici n-au habar. Majoritatea dictatorilor, fără să fi studiat lucrările savante ale marilor psihologi, cunosc sau bănuiesc, de fapt intuiesc slăbiciunile maselor, sentimentele lor de frică, precum și măsura și felul în care populația, sau cel puțin segmente ale populației pot fi amăgite, corupte, cumpărate. Cei care devin dictatori știu foarte bine cum se poate jongla cu lașitatea umană.

Ceaușescu a dovedit un deosebit simț al tacticii politice nu numai pe plan național; a reușit să învârtă pe degete timp de aproape un sfert de secol o bună parte a politicii mondiale. Poseda intuitiv înalta știință – sau artă – a acaparării, dar în special a păstrării puterii.

Mi s-a părut totuși ciudat că acest om dotat cu atâtea însușiri și-a încheiat cariera exact în acel loc unde și-a fundamentat poziția de anvergură mondială: balconul clădirii Comitetului Central, de unde a

ținut, la 22 august 1968, discursul antisovietic cu ocazia invadării Cehoslovaciei de către armatele „țărilor frățești".

Când am văzut corpurile neînsuflețite ale fostei perechi domnitoare, mi-am zis că prin moartea lui s-a șters și ultima pagină a istoriei „vechii gărzi" de partid, el fiind, dintre reprezentanții acesteia, aproape ultimul: dintre ceilalți, unii au murit de moarte naturală, mulți, care l-au însoțit în lungul drum al domniei, au fost nimiciți într-un fel sau altul. Unii au fost trimiși în spitalul CC ca să se sinucidă în mijlocul totalei disperări, cum a fost cazul lui Chivu Stoica, unul dintre conducătorii grevei CFR din 1933, fost prim-ministru, apoi președinte al Consiliului de Stat, adică șeful statului, care și-a tras un glonte în cap. Alții au fost exilați din viața politică, nimiciți moral și material, înlăturați de la exercițiul puterii și privați de atributele importanței sociale, eventual trimiși ca ambasadori la capătul lumii, doar-doar vor cere azil politic, ori, din miniștri, au fost transformați peste noapte în contabili obscuri la vreo cooperativă meșteșugărească.

Imediat după moartea lui Ceaușescu m-am întrebat – și întrebările m-au preocupat persistent – ce va urma, cine va urma, cum va fi după...

Nicolae Ceaușescu, împreună cu secta sa familială și de partid, au părăsit scena politicii românești și mondiale într-un Ajun de An Nou, într-un moment care despărțea cel de-al nouălea deceniu de cel de-al zecelea sau, poate, într-un moment de hotar dintre două ere istorice.

Puțin după dispariția lui Ceaușescu, își manifestă prezența un „comitet de inițiativă al PCR" – m-am întrebat și mă întreb și acum cine puteau să fie componenții lui –, comitet care, desigur, salută revoluția, acea revoluție care tocmai îl împușcase pe șeful absolut al partidului, pe cel care deținea atât funcția de secretar general al PCR – se pare pe viață!!!, dar aceasta tocmai se terminase! -, cât și cea de președinte de republică, de comandant suprem al armatei și încă alte câteva zeci de titluri și demnități.

Acest „comitet" propune ținerea unui congres extraordinar, care să hotărască dizolvarea PCR și transferarea bunurilor sale către popor.

Citind, auzind această știre, ea nu mi s-a părut doar neverosimilă sau ciudată, ci de-a dreptul de neconceput. Adică acel partid, care aproape că nu avea altă treabă decât preamărirea genialității, a capacităților deosebite ale lui Ceaușescu, după lichidarea acestuia „salută revoluția"? Era vorba de oameni bolnavi mintal...? Altfel nu-mi pot

închipui o asemenea luare de poziție, tocmai în acele zile când s-a dovedit că partidul – PARTIDUL acela atotcuprinzător, care număra câteva milioane de membri – s-a sublimat, s-a volatilizat în câteva secunde, mai repede decât oricare club sau organizație care a existat vreodată. Mă întrebam unde e biroul politic sau comitetul politic executiv, unde sunt celelalte organe de partid, comitetul central, de a cărui frică tremurase toată țara, unde sunt comitetele județene sau cine știe ce alte structuri organizatorice care să ia o atitudine, să facă ceva? Mă întrebam dacă nu cumva acest partid a organizat undeva o rezervă, o structură clandestină, așa cum se întâmplase în perioada de luptă în ilegalitate, până în 1944? Aceste structuri nu s-au manifestat, deci într-adevăr partidul dispăruse. Dar apare acel „comitet de inițiativă", demn de paginile unei reviste umoristice, care salută decapitarea partidului, împușcarea unui „geniu cum se ivesc rareori în istorie", „omul mileniului".

O dispariție perfectă – dispariția partidului comunist. Dintre zecile de publicații de partid, cotidiene sau săptămânale, plus cele mai mult sau mai puțin științifice care îi proslăveau genialitatea infinită, nici măcar una nu publica vreun anunț mortuar. Nimeni nu tipărește măcar niște fluturași sau un afiș. Nimic, dar absolut nimic... Nici măcar cei câțiva supraviețuitori ai „vechii gărzi", nici foștii ilegaliști, care și-au riscat, cândva, viața pentru acel partid, nu au curajul să se pronunțe, să publice undeva un cuvânt, o părere, un salut sau o chemare care să aibă forma și conținutul unei atitudini de om normal.

În doar câteva ore, ditamai partidul a dispărut. S-a topit în neant, cum se întâmplă în poveștile orientale cu „Sesam deschide-te", dar de astă-dată, formula magică a fost „Partidule, dispari..."

Odată cu familia Ceaușescu a dispărut și partidul. Oare partidul n-a fost decât un trib, un clan, o afacere de familie? Asta înseamnă că lozincile folosite decenii de-a rândul – „Partidul, Ceaușescu..." și așa mai departe, în forme variate și variabile – exprimau, totuși, o realitate, și anume că partid fără Ceaușescu nu putea exista?

Când am auzit de această chemare a acelui „comitet de inițiativă", mi-am adus aminte de o lecție primită în 1943 în lagărul de la Vapniarca. Acolo, după perioada de început, marcată de imense greutăți, am reușit să ne echilibrăm cumva situația. Comandantul lagărului, al unității de jandarmi care asigura paza, și-a dat seama că în rândul internaților există o organizație care conduce toată viața în lagăr. A făcut diferite încercări să afle câte ceva. În aceste condiții, organizația ile-

gală de partid a pregătit un material care a fost prelucrat cu toți membrii de partid și uteciștii, ca și cu cei care făceau parte din organizația ilegală de masă. În material se analizau încercările comandamentului de a ne spiona, pericolul care ar decurge din descoperirea activității noastre ilegale – una din urmările certe fiind lichidarea imediată a unora dintre noi, în special a șefilor – și se cerea părerea fiecăruia dacă ar fi de acord cu desființarea organizației ilegale, pentru o vreme, pentru ca mai târziu, în împrejurări mai favorabile, să ne reorganizăm. Personal am fost de acord, am votat, ca să zic așa, pentru încetarea activității. Porneam de la ideea că, în fond, tot efortul nostru era îndreptat spre un singur scop, acela al supraviețuirii, al salvării vieților noastre, al siguranței noastre personale. După ce mi s-a adus la cunoștință că, în conformitate și cu votul meu, nu mai fac parte din organizația ilegală, care nu mai există, mi s-a atras atenția că, o dată cu asta, se desființează și economatul central – care asigura ceva hrană în plus pe lângă mâncarea cazonă – și că, prin urmare, de acum încolo va trebui să mă gospodăresc de unul singur și să răspund și de siguranța mea în mod individual. Ne-am autodizolvat, cică. Era perioada în care unii dintre noi, inclusiv eu, primeam pachete de la rudele aflate în țară, deci puteam rezista mai ușor; mi-am ales doi prieteni pe care îi ajutam cu alimente. Așa am trăit câteva săptămâni.

A urmat apoi lecția cea mare. Am fost din nou prelucrat, dar de data aceasta în modul cel mai sever cu putință. Fără prea multe menajamente, am fost informat că atitudinea mea fusese analizată de conducerea de partid, concluzia fiind că sunt un tip lichidatorist, cu multe rămășițe mic-burgheze în modul meu de judecată și de apreciere a situației, că îmi lipsește spiritul revoluționar și că opțiunea mea pentru autodizolvarea organizațiilor revoluționare a fost o imensă greșeală, căci partidul – PARTIDUL! – nu se autodizolvă, nu se desființează, nu se dezorganizează niciodată. Partidul a existat dintotdeauna și va exista întotdeauna.

A fost o lecție extrem de severă, poate cea mai severă critică pe care am primit-o vreodată în întreaga perioadă în care am fost membru al acelui partid.

Când am aflat de propunerea „comitetului de inițiativă" din țară, în decembrie 1989, nu știam ce să cred. Dacă noi, în condițiile ilegalității, ba mai mult, în condițiile încercuirii noastre în lagărul morții, am avut nu numai curajul, dar și capacitatea de a menține măcar o celulă ilegală de partid, atunci, mă întreb, ce s-a întâmplat cu acel

imens partid, cu imensitatea suprastructurii sale, că s-a cerut pur și simplu dispariția lui. Nu vorbesc și nu mă gândesc acum la masele de oameni care de mult își pierduseră încrederea într-un partid care nu putea gândi logic, dar unde au fost ceilalți, „aleșii", care ar fi trebuit, cel puțin așa, de formă, să se manifeste în vreun fel, măcar și numai pentru a nu se compromite definitiv în fața istoriei.

Că eu personal am părăsit acel partid la un moment dat, când am hotărât să nu mai particip la etapa de „desăvârșire a socialismului și de trecere la etapa sa superioară", e o treabă. Nu e obligatoriu să aparții la nesfârșit de ceva care nu îți mai oferă temeiuri de atașament. Dar după istoria unei existențe de aproape 70 de ani, din care peste patru decenii de guvernare, să „saluți revoluția" care te-a decapitat, te-a lichidat, este de-a dreptul... nici nu găsesc cuvântul potrivit...

Când am început să scriu aceste rânduri trecuseră câțiva ani de la vizita la Deva, din 1990.

Doresc ca această carte să fie, în primul rând, o mărturisire sinceră.

Nu doresc altceva decât să povestesc, la perfectul compus și, uneori, la perfectul simplu, soarta mea și a unor oameni pe care i-am întâlnit în cursul vieții mele.

Să povestesc despre multe lucruri simple, despre cum am trăit, dar și despre unele dintre pasiunile care au dat sens și gust vieții mele.

Cred că nu e lipsit de interes pentru cititori să povestesc cum, tânăr fiind, m-am pregătit să mor și cum, apoi, m-am împăcat cu viața.

Nu intenționez în rândurile care urmează să fac pe moralistul, pe învățătorul care, împreună cu Terra, a înconjurat Soarele de peste 75 de ori. Nu vreau să dau lecții nimănui, încerc doar, cu ajutorul amintirilor, să trag anumite învățăminte, acum, la sfârșit de mileniu.

Nu vreau nici să apar drept apărătorul unor adevăruri absolute, dar amintirile celor trăite dospesc în mine de aproape jumătate de secol și simt nevoia să le redau lumii.

Mărturie și mărturisire, prin urmare.

*

La mai puțin de un an de la data la care și România a pășit într-o nouă eră istorică, m-am dus să-mi revăd orașul natal. Asta după o absență de peste două decenii.

Doream fierbinte nu numai întâlnirea cu orașul, dar și să pot confrunta trecutul cu noua realitate politică și economică.

Data de 25 decembrie 1989, când dictatura a fost lichidată o dată cu dispariția misterioasă a întregului ei aparat, mi s-a părut un moment de la care ar trebui să introducem o nouă modalitate de măsurare a timpului: așa s-a procedat de numeroase ori în istorie, așa s-a întâmplat și în marea revoluție franceză.

Referindu-se la evenimentele din decembrie 1989, presa din lumea întreagă și tot ce ține de viața politică internațională vorbește de „revoluție". Personal consider că e vorba, de fapt, de restaurarea capitalismului. N-am găsit în vocabularul meu un cuvânt mai potrivit pentru caracterizarea celor întâmplate. Remarc doar așa, marginal, că noțiunea de „revoluție" s-a cam diluat în perioada postbelică, acest cuvânt fiind folosit și atunci când niște gradați din vreo țară africană sau câțiva locotenenți latino-americani, cu ajutorul a trei mitraliere, au luat locul foștilor lor colegi în palatele prezidențiale respective.

Pe plan mondial, începutul acestei noi ere istorice este datat la 25 decembrie 1991, orele 19 și 27 de minute, când Gorbaciov și-a încheiat cuvântarea de 12 minute prin care își anunța demisia din funcția de președinte al URSS – stat care, de fapt, în acea clipă nici nu mai exista – și totodată desființarea acelui imens imperiu, zis stat federal. Câteva minute mai târziu, de pe cupola Kremlinului a fost coborât drapelul sovietic – drapelul roșu purtând ca emblemă secera și ciocanul – și înlocuit cu drapelul alb-roșu-albastru, al Federației Ruse.

Am revenit, deci, în prima mea vizită la Deva în anul unu al „restaurației", în septembrie 1990. Zic anul I, după exemplul calendarului revoluționar francez. Conform acestuia, anul era format din 12 luni de câte 30 de zile, deci 360 de zile, la care se adăugau cinci sau șase „zile complementare", zile de sărbătoare, care nu aparțineau nici unei luni și purtau denumiri poetice. Dacă, prin urmare, am prelua acele denumiri ale ultimelor zile ale anului din calendarul introdus de Convenție în vremea revoluției franceze, atunci ziua de după împușcarea lui Ceaușescu, 26 decembrie, ar fi „Fête de la Vertu" ("Sărbătoarea Virtuții"), 27 decembrie – „Sărbătoarea Geniului", 28 decembrie – „Sărbătoarea Muncii", 29 decembrie – „Sărbătoarea Opiniei", 30 decembrie – „Sărbătoarea Recompenselor" și ziua de sfârșit de an, 31 decembrie ar fi „Fête de la Révolution" – „Sărbătoarea Revoluției". Adică, în cazul nostru, de fapt „Sărbătoarea Restaurației".

Deva a însemnat pentru mine întotdeauna „centrul vieții". Chiar dacă, uneori, am plecat de acolo și nu m-am întors ani de zile. Chiar

și atunci când împrejurările m-au obligat să rămân departe.

Ultima mea vizită la Deva avusese loc în 1969, o vizită de rămas bun. Știam, presupuneam atunci că în curând aveam să părăsesc țara, deci și Deva, și credeam că probabil pentru totdeauna. Deva mi-a fost nu numai leagănul în care m-am născut și unde mi-am petrecut tinerețea, dar e și locul unde am cules primele cunoștințe, am dobândit primele învățăminte – locul unde, de fapt, m-am format.

Ca de atâtea ori în tinerețe, și în toamna lui 1969, una dintre primele mele vizite a avut ca țintă dealul și cetatea, ruinele de pe coama dealului, de unde poți cuprinde cu privirea nu numai evantaiul orașului care se etalează la poalele dealului, dar și Valea Mureșului.

"Bătrânul", cum îi ziceam cetății Deva între noi prietenii, a fost și a rămas pentru mine o prezență vie, fixată adânc în conștiința mea. Realitatea cetății, cu întreaga sa prezență fizică, cu natura ei, cu istoria ei seculară devenise pentru mine chiar o parte a subconștientului. Nu era numai un reper geografic, ci devenise un reper spiritual, era rădăcina care m-a țintuit pentru veșnicie de acel pământ.

Începând cu excursiile copilăriei, cu jocul de-a jandarmii și pandurii pe aleile ce urcau către ea, cetatea a devenit cu timpul și un monitor cultural. Cunoșteam chiar și cele mai vechi legende legate de cetate, legenda uriașilor care, se spunea, ar fi locuit pe acele meleaguri. Uriașii, grăia legenda, și-au împărțit între ei pământurile. Apoi, odată, certându-se aceștia, uriașul de la Deva a pus un picior pe dealul cetății, celălalt picior pe dealul Uroiului – aflat la distanță de o poștă și având forma unei pâini bine dospite – și a aruncat cu plugul spre dușmanul său. Acesta s-a aplecat, iar cuțitul plugului a retezat piscul unui munte. De atunci, se spune, muntele acela se numește „Retezat".

De istoria cetății este legată și o baladă populară maghiară, baladă identică în spirit cu legenda Meșterului Manole care a construit Mănăstirea Argeșului. Kömüves Kelemen (Meșterul Zidar Kelemen) n-a reușit nici el să termine construcția zidurilor care se prăbușeau mereu, până nu și-a zidit în ele dragostea.

Cetatea mă fascina nu numai prin legendele legate de existența ei. În închipuirea mea am țesut un întreg lanț de fapte despre care nu am nici o dovadă istorică, arheologică sau de altă natură. Așa de pildă mi-am închipuit că dealul nostru a fost un fantastic adăpost al omului preistoric, că acel colț de pământ trebuie să fi fost lăcașul unui Homo sapiens bine evoluat, căci Mureșul pe atunci curgea chiar la poalele dealului, iar omul nostru a găsit adăpost în grotele de la malul apei.

Pădurile bogate în vânat îi ofereau hrană, și piatră, ca s-o cioplească, era la îndemână. Iar mai târziu, acel Homo sapiens își va fi făurit propria-i epocă de bronz: știam din copilărie, din excursiile întreprinse în jurul cetății, că nu prea departe exista o baie de aramă rămasă, însă, în părăsire încă dinainte de primul război mondial. Și câte altele nu îmi închipuiam! Pe pieptul dealului e un ieșind de stâncă foarte pronunțat. Aproape nu puteam crede că natura a format acest tron de piatră în mod absolut întâmplător. Vedeam cu ochii minții acest tron de piatră din mijlocul dealului, orientat spre nordul văii Mureșului ca pe un altar unde „Homo devensis" aducea ofrande zeilor și cum, de pe acest tron s-au aprins, în cele mai diferite momente ale istoriei, făclii semnalizatoare pentru locuitorii acelei regiuni.

Imaginația mea lucra febril. Îmi închipuiam că, în condițiile climaterice și de teren date, aici trebuia să se fi dezvoltat o veche cultură preistorică, dispărută între timp. Apoi e istoria dacilor, care și-au avut cele mai importante așezări și centrul spiritual foarte aproape de Deva. Dacă priveam de sus, din locurile cele mai înalte ale ruinelor, aproape că se distingeau dealurile de la Grădiștea Muncelului, unde se afla centrul și sanctuarul civilizației dacice. Întrucât multe dintre așezările dacice poartă în denumirea lor sufixul „dava", am presupus (și presupun și azi) că denumirea orașului nostru vine direct de la daci, că Deva e o localitate dacică ce și-a păstrat numele – sau o parte a lui -, schimbându-l pe „dava" în Deva. Fantezia mea îmi spunea că, odată cu înfrângerea Daciei de către legiunile lui Traian, dealul din Deva, cu forma sa neobișnuită, de neconfundat cu vreun alt reper geografic, indicase, prin tronul său de stâncă, drumul de refugiu al luptătorilor daci care, pătrunzând prin văile înconjurătoare în Munții Poiana Ruscăi și în Munții Apuseni, au devenit strămoșii celor care se numesc azi „pădureni", respectiv „moți".

Presupuneam că și legiunile romane au trecut pe la noi – și aveam dreptate. Sub tronul de stâncă există niște resturi de construcții din cărămidă care ar putea fi urmele unui loc de pază al romanilor, doar drumul construit de romani care lega Dacia Felix de Panonia ducea pe Valea Mureșului, chiar sub cetate. Iar la doi pași de Deva, între Mintia și Vețel, a existat așezarea romană de la Micia, cu un mare castru permanent, ale cărui vestigii au fost, între timp, explorate de arheologi. Nici Ulpia Traian Sarmizegetusa, noua capitală a provinciei romane, nu era departe: acolo și-au avut reședința legiunile a XV-a Apollinaria, a V-a Macedonica, a XI-a Claudia și a XIII-a Ge-

mina. Câteodată, în lunile de vară, părinții ne duceau pe noi, copiii mai mici, la Geoagiu-Băi, uneori cu trăsura: țin minte cum am văzut acolo, în zidul de cărămidă care înconjura și mai înconjoară bazinul cu apă termală, o cărămidă cu însemnul Legiunii a XIII-a Gemina.

De pe vârful cetății se vede și vărsarea râului de munte, a Streiului, în apele mai domoale ale Mureșului. Se spune că în albia Streiului legiunile lui Traian au dat de tezaurul regilor daci, tezaur cu care Traian și-a putut răsplăti soldații, a plătit uriașele cheltuieli de sărbătorire a victoriei sale asupra Daciei la Roma – sărbătoare care a durat 123 de zile -, a plătit aurirea statuilor care împodobeau Forumul Romei și a finanțat și construirea uneia dintre cele mai importante mărturii ale istoriei antice, a ridicat columna care-i poartă numele, măreață cronică în imagini a cuceririi Daciei, înscrisă în piatră într-o continuitate spiralată și care împodobește și azi centrul Romei.

*

Deva a cunoscut și un Ev Mediu bogat în evenimente.

După o istorie antică specifică, poate unică, a urmat un Ev Mediu cu un început dificil, zbuciumat, ca urmare a trecerii valurilor de popoare migratoare care au întârziat formarea voievodatelor regionale. Marea tragedie a fost năvălirea tătarilor din 1241. Sub conducerea lui Bogatai, oștile tătărești au pătruns și în Ardeal, iar aici au cucerit și Valea Mureșului, pustiind tot ce au întâlnit în cale: au distrus cetăți și așezări, au masacrat populația. Un preot din Oradea, magistrul Rogerius, peregrinând în susul cursului Mureșului, n-a întâlnit cale de mai multe zile nici un om viu; doar schelete, oase între ruinele cetăților. Au supraviețuit numai cei ce apucaseră să se refugieze în păduri, unde, cum nota Rogerius, se hrăneau cu „pâini" preparate din coaja pisată a copacilor.

Să nu uităm că în secolele care au premers năvălirea tătarilor, în Europa occidentală apăruseră primele semne ale unei înfloriri culturale care avea să anunțe ulterior Renașterea: la Verona, în secolul al VI-lea, s-au realizat mozaicurile de la Santa Vitale, în anul 820 s-a început construirea mănăstirii elvețiene St.Gallen, domul din Aachen a fost construit începând din secolul al VIII-lea, iar în Anglia, la numai zece ani după invazia tătară în această țară a Daciei, în 1251, se iscălește „Magna Charta Liberatum".

După venirea ungurilor în Transilvania, în secolele IX și X, regii maghiari au invitat curând diferite grupuri germanice să apere trecă-

torile Ardealului împotriva unor eventuale noi năvăliri și astfel regiunea devine populată de români, maghiari și germani.

Când, la începutul anilor '30, în dimineţile de duminică porneam în frunte cu tata spre Hunedoara, după primul deal intram într-un sat românesc, nu prea departe era un sat al ceangăilor maghiari și mai departe un sat săsesc. Toată lumea îl cunoștea pe tata, toți veneau la prăvălia lui să cumpere câte un felinar sau un geam la fereastră. Uneori nici nu reușeam să ajungem la Hunedoara căci, în special în satul românesc, ne era imposibil să părăsim localitatea: trebuia să stai la o țuică la fiecare casă.

La Hunedoara vizitam castelul Huniazilor, casă din care a pornit dinastia Corvineștilor, nobili români, care au reușit să se înalțe, prin fapte de vitejie și dovezi de chibzuință, până la supremele ranguri la curtea Ungariei, dând acesteia pe unul dintre marii regi al epocii, pe Matei Corvinul.

Cetatea Devei a fost cetate regală, construită din nevoia de apărare împotriva unor noi năvăliri tătărești.

Orașul a cunoscut un moment de înflorire deosebită: la poalele cetății, Ștefan Bathory, principele Transilvaniei independente, și-a construit o reședință de vară. Casa aceasta există și astăzi: după primul război mondial a fost sediul administrației financiare locale, iar în prezent adăpostește un muzeu de istorie.

Epoca premergătoare, ca și istoria Principatului independent, a fost o perioadă de renaștere, o epocă de avânt al gândirii îndrăznețe, iscoditoare, înnoitoare. Unul dintre reprezentanții de frunte ai acestei perioade, care își doarme somnul de veci în curtea interioară a cetății, apărat cu severitate de gratii într-un intrând al ruinelor, a fost reformatorul Ferenc David.

Poate că acest mormânt e mărturia unui paradox al istoriei. Căci, într-adevăr, perioada în care a trăit David a fost, cum spuneam, o perioadă de înflorire a libertății de gândire în voievodatul, apoi principatul Transilvaniei. În acel secol al XVI-lea, și aici pătrund ideile Reformei; apar primele traduceri ale textelor religioase în limbile vorbite de populațiile de credincioși. Apare, de pildă, *Evangheliarul*, de la tiparnița românească din Sibiu, în 1546, apoi *Tripticonul*, în 1555 ca și *Palia de la Orăștie*, în 1582. În această epocă apare și prima traducere a *Catehismului* lui Luther, în ungurește. Poate merită amintit că, în 1529, aici, în Transilvania, circulă prima lucrare despre un proiect de rachetă în trei trepte, scrisă de Conrad Haas. Nu este,

deci, de mirare că unul dintre pionierii tehnicii rachetelor moderne se trage tot din această regiune. Un bun prieten din tinerețe, originar din Mediaș, îmi povestea că la liceu avea un profesor de matematică și fizică „nebun", care visa mereu la călătoria pe Lună: acesta era Hermann Oberth (1894-1989), care s-a pus la dispoziția celui de-al III-lea Reich și a construit, împreună cu von Braun, la Peenemünde, rachetele V-1 și V-2 cu care a fost bombardată Anglia. Ulterior, cu întreaga echipă germană, Oberth a plecat în SUA, unde și-a realizat visul: a fost unul dintre făuritorii rachetei „Saturn", cu care a fost lansată nava cosmică „Apollo", din care astronautul Neil Armstrong a coborât și a pășit pe Lună, în iulie 1969.

În Transilvania activau câțiva apostoli ai modului de gândire înaintat, de pildă Iacob Paleolog care visa o religie unitară monoteistă, în cadrul căreia să fie unificate credințele iudaică, creștină și mahomedană. Un alt teolog era de părere că baza credinței în dumnezeire nu poate fi decât ceea ce se poate accepta în mod logic, adică realitatea.

Poate cel mai pregnant dintre aceștia a fost Ferenc David – în realitate șvab, pe nume Franz Hertel -, care nega Sfânta Treime. Reușește să-l convingă și pe domnitor de justețea tezelor sale și, cu ajutorul acestuia, pune bazele unei noi religii, unei noi biserici, unei noi variante a creștinismului: religia, respectiv biserica unitariană, al cărei prim episcop devine. Atunci când Ferenc David își continuă și radicalizează activitatea de reînnoire a catolicismului, susținând teze despre necesitatea tăgăduirii idolatrizării lui Isus, principele Ștefan Bathory, catolic fervent, îl arestează și poruncește să fie închis în cetatea Devei, unde reformatorul va muri, ca martir, la 15 noiembrie 1579.

În 1969, când am fost să-mi iau rămas bun de la Deva, am depus o floare la mormântul martirului, o mică floare de culoare mov, ruptă dintre stâncile ruinelor. Atunci, despărțindu-mă de Ferenc David, știam că până și antidogmatismul cel mai liberal se poate transforma în dogmatismul cel mai rigid, că idealurile gândirii libere se pot transforma în idoli, în totemuri de piatră.

Țineam la acest mormânt de martir nu din sentimente religioase, căci, fiind evreu, nu puteam fi, din perspectiva religiei, nici pe departe apropiat de el. Îl respectam, mă înclinam în fața lui, ca semn al prețuirii pentru omul care a fost gata să moară pentru apărarea ideilor sale.

Știam că sunt evreu, un evreu care s-a născut într-o familie evreiască, cu ambii părinți evrei. Cei doi bunici ai mei, din partea ambilor

părinți, erau doi evrei bătrâni, cu barbă lungă, care toată ziua citeau în cărțile sfinte, imense și grele, tipărite cu niște litere de tip ciudat. Bunicii mei n-au fost niciodată așa cum se povestește în cărțile pentru copii, niște bătrânei care îți aduc bomboane și te duc la plimbare.

Nici ei și nici părinții mei n-au reușit să-mi insufle, să-mi implanteze idei cu adevărat religioase. E adevărat că și eu, atunci când am împlinit respectabila vârstă de șapte zile, am fost, cum se spune, tăiat împrejur. Mama, mai religioasă, aprindea în fiecare vineri seara șapte lumânări – una pentru fiecare membru al familiei – pe masa pusă de sărbătoare, în așteptarea șabatului, a zilei de odihnă, apoi își înfășura capul cu o basma și unduind brațele deasupra lumânărilor, chema harul dumnezeiesc, să coboare și să ne apere de rău. Apoi spunea rugăciunea într-o limbă pe care nimeni dintre noi n-o înțelegea.

Un timp am crezut că la fel se întâmpla în mai toate casele din Deva, în casa prietenului meu catolic Rezsö, a ortodoxului Mircea, ca și în casa reformatului Toni Mayer, atunci când și ei întâmpinau zilele de sărbătoare; doar vedeam deseori lumânările strălucind în casele lor...

Așa am crezut, și nu știam mare lucru despre religie. Asta până la împlinirea vârstei de 13 ani, vârstă la care, conform canoanelor religiei mozaice, băiatul devine bărbat și astfel singur răspunzător în fața lui Iehova pentru faptele sale, adică pentru păcatele sale, care până atunci erau purtate de tatăl său. Această dată, numită în ebraică „Bar Mitzva", e marcată printr-o ceremonie: băiatul e chemat în sinagogă să citească un pasaj din Biblie, din sulul Torei, text scris cu o pană de gâscă, cu acele litere pe care tribul *ebreilor* le-a inventat acum o veșnicie.

Până la acea dată, deci până când am urcat pe podiumul din mijlocul sinagogii, cu un șal alb pe umăr, și am pronunțat acele cuvinte, rămase neînțelese pentru mine, n-am fost obligat să mă tem de Dumnezeu. De la vârsta de 13 ani, mama mi-a spus că dacă vreau ca Dumnezeu să fie îngăduior față de mine, atunci trebuie să fac rugăciuni în fiecare zi, iar pentru ca ruga mea să fie ascultată, trebuie să mă rog în fiecare dimineață în colțul liniștit al locuinței și să spun rugăciunile cu voce tare, ca și Dumnezeu dar și mama să mă audă.

Religios, adânc religios, unul care tremură de frica lui Dumnezeu, n-am fost decât o perioadă foarte scurtă. Eram elev în clasa întâi de liceu – deci nici nu eram încă înălțat la rang de „bărbat" – când, într-o frumoasă după-amiază de toamnă, mă jucam în curtea casei

noastre și admiram apusul soarelui, iar în curte apăru colegul meu de clasă Imy.

Soarele se afla mult spre apus, în spatele dealului cetății, și ultimele raze ale zilei spoiau în roșu viu întregul orizont și cerul de deasupra noastră.

— Poate că la noapte sosește Mesia, îmi spuse Imy și îmi povesti, cuprins de puternice emoții, că atunci când va sosi El, Mesia, cerul se va colora într-un roșu aprins, se va rupe în două, va fulgera, va tuna, încât ne vom pierde auzul și vederea, iar pământul se va deschide și morții se vor ridica din morminte.

— Da, Mesia va veni..., continuă Imy să mă instruiască, dar și noi trebuie să ne rugăm, fiindcă doar atunci ne va conduce Mesia în Grădinile Paradisului, dacă credem în venirea Lui...

M-am speriat îngrozitor că nu voi fi dus în Paradis și, din ziua aceea, timp de câteva săptămâni, zilnic am spus niște rugăciuni inventate de mine. Am devenit un posedat, seara la culcare mă adresam Mesiei, îmi puneam șapca de uniformă a liceului „Decebal", căci una dintre obligațiile unui evreu credincios e să fie mereu cu capul acoperit.

Bineînțeles că în mintea mea venirea Mesiei a luat forme apocaliptice: ce putea fi mai îngrozitor decât imaginea mormintelor care se deschid și din care urcă scheletele morților îngropați cine știe de câte secole, prind viață, prind treptat carne, devin oameni sănătoși și bine îmbrăcați, iar apoi vom sta cu toții împreună pe Pământul care se transformă înre-un fel de Eden, de Grădină a Raiului, unde nimeni nu muncește, nimeni nu face nimic, doar cântăm și ne rugăm lui Dumnezeu care ne va trimite mană cerească să nu murim iarăși, de data aceasta de foame.

Până atunci, în copilărie nu cunoscusem asemenea spăimântări, cu o singură excepție.

Era iarnă cu zăpadă mare, aveam poate cinci ani, și ne întorceam de la brutărie, de unde aduceam pâinea dospită acasă și coaptă apoi la brutărie.

Pe cer am văzut atunci o ploaie de stele, stele căzătoare pe cerul aproape negru. Sub influența poveștilor Mărioarei, servitoarea noastră, care ne vorbea mereu de iad, de sfârșitul lumii, am crezut că a sosit acel moment, că bolta cerească se va prăbuși peste noi și va înghiți totul, Pământul, pe noi, pâinea noastră...

Mi-am revenit repede din fervoarea religioasă, mai ales când am început să citesc primele cărți despre istoria omului și globului pă-

mântesc, când am aflat că au existat animale care nu sunt amintite ca fiind salvate în barca lui Noe. Când am urmărit experiența profesorului elvețian Piccard, care în 1934 s-a înălțat cu balonul său la peste 17 kilometri în stratosferă, mi-am dat seama că în natură există o altă realitate decât cea prezentată în Biblie și că nu pot fi credibile nici calculele episcopului irlandez James Usher, care, în secolul al XVII-lea, după cercetarea amănunțită a Bibliei, a „datat" Geneza – deci momentul în care Universul a fost creat de Dumnezeu – exact în ziua de 26 octombrie a anului 4004 înainte de Christos.

Scriitorul iugoslav Danilo Kiš s-a caracterizat drept o „raritate etnografică", un om din Europa centrală aflat într-un talmeș-balmeș de limbi, religii, identități, ideologii, în mijlocul unei lumi nebune, când individul ori este hăituit, ori devine urmăritor.

Într-o situație oarecum asemănătoare ne aflam și noi: când eram mic, în casa noastră domnea o atmosferă a vechiului imperiu chezaro-crăiesc al Austro-Ungariei, dispărut cu nu prea multă vreme în urmă în valurile istoriei. Zilnic auzeam de la părinți povești despre „frumoasa și buna" viață de la Viena sau Budapesta, povești despre „bunul împărat" Franz Josef, dar trăiam, de fapt, în atmosfera plăcută, latino-românească a noului stat.

În familie se vorbea ungurește. Tata era abonat la ziare în limba maghiară editate la Cluj. Mama era abonată la revista teatrală din Budapesta „Szinházi Elet" ("Viața teatrală"), de unde aflam cancanurile din capitala ungară și citeam în fiecare lună câte o piesă de teatru din literatura mondială; umblam la școala românească și învățam primele poezii de Bolintineanu și Coșbuc, pe care apoi le și recitam la festivitățile de sfârșit de an școlar. Cu „banda" de prieteni din copilărie, ba ne jucam între statuile sfinților din mănăstirea franciscanilor, ba mergeam cu toții să mâncăm colivă la biserica ortodoxă, aflată nu prea departe de noi. Ignaton, profesorul nostru de muzică de la liceu, boemul orașului, cu părul lung, a la Liszt, și cu o garoafă roșie la butonieră, vecin cu noi, ne invita să-i fim oaspeți în jurul bradului împodobit festiv de Nașterea Domnului, ba ne pregătea mici cadouri de Crăciun și nouă, copiilor de evrei.

Prin ce eram noi altfel decât ceilalți?

Atunci mi s-a părut că totul sau aproape totul era în ordine în viața mea și în general.

Se mai întâmpla ca unul sau altul să apostrofeze pe unii sau pe

alții aparținând unui anumit grup etnic: uneori ungurii spuneau despre români că sunt „opincari", „olah" ("valahi"), „mămăligari", iar românii răspundeau cu „boangheni", și cu toții ne apostrofau pe noi drept „jidani" – ceea ce și eram, de fapt...

Mi-aduc aminte că uneori unii din bandă strigau după mine un cuvânt pe care nu numai eu, dar probabil nici ei nu-l înțelegeau: „HEP, HEP...HEP". Mult mai târziu am aflat că acest „Hep" era prescurtarea unei lozinci din antichitate. În anul '70, împăratul Titus, cel care a cucerit Ierusalimul, a înălțat în apropierea Colosseumului arcul său de triumf. O lance a fost atunci fixată pe orizontală, la înălțimea de aproximativ un metru, iar israeliții luați prizonieri și aduși la Roma au fost obligați să treacă, aplecându-se, pe sub acea lance, ca semn de închinare în fața împăratului. Mulțimile înfierbântate, adresându-se fiilor lui Israel, strigau „Hep! Hep!" – prescurtarea de la „Hyerusalem est perdita!" -, „HEP! HEP!" și arătau cu degetul mare spre pământ, ca la luptele de gladiatori în arene, cerând imperatorului să-i omoare pe „iudei".

Mă întreb cât am evoluat din acest punct devedere între Anul Domnului 70 și anii în care noii împărați, care acum se numeau Stalin sau Hitler, Ceaușescu sau Mussolini, Antonescu sau Kim și care, primind defilarea supușilor lor, ascultau sutele de lozinci „Jos cu...", „Sieg Heil"... „Moarte lui...", „PCR, RPR,PCR", până la asurzire.

Hep-Hep-urile de pe vremuri sună foarte asemănător cu toate prescurtările urlate până la o totală epuizare în zilele noastre: Hep-Hep-PMR-Hep-Hep PCR... Hep Hyerusalem... Ceaușescu... Pecere..."

*

Sosind, în '69, la Deva, am dat acolo de o toamnă multicoloră...

Într-un fel, a trebuit să-mi iau rămas bun nu numai de la amintirile copilăriei, ale tinereții, ci să mă despart și de întregul conținut și țel al vieții mele de până atunci, de întregul meu trecut. Am dorit să revăd drumurile parcurse până la acea dată, să-mi analizez sentimentele și, așa cum se obișnuiește la o despărțire definitivă, să mă adăp încă o dată cu seva vitalizantă a orașului și a cetății.

Am zăbovit multe ceasuri pe aleile parcului și pe cărările dealului cetății: între straturile de flori, sub umbra copacilor mă ascundeam în tinerețe ca să-mi uit singurătatea și tot acolo, împreună cu prietenul tinereții mele, Fred, am căutat răspunsuri privind calea ce-ar trebui să

o urmăm sau despre rolul și sensul vieții noastre.

Atunci, în 1969, am căutat din nou răspuns la nenumărate întrebări privind viitorul meu. Mi se părea iarăși că semnele de întrebare se ascundeau, ca în tinerețe, între ramurile copacilor. Iar mă întrebam ce va fi cu noi, ce-mi va aduce viitorul și ce cale să apuc ca să ajung la capătul luminos al tunelului întunecat spre care pornisem.

Anul în care ne-am înscris pentru emigrare – 1965 – a fost și cel în care Ceaușescu, fostul meu coleg de detențiune, a fost ales secretar general al partidului.

Operația de emigrare se numea pe atunci „reîntregirea familiei", o formulă având o rezonanță romantică și umanitară, dar în realitate a fost vorba de una dintre cele mai murdare afaceri de comerț cu carne vie, de vânzare a oamenilor pe devize către libertatea apuseană.

La vizita mea la Deva, în acea toamnă '69, am întâlnit, între alții, și doi vechi cunoscuți, foști ilegaliști. Erau frați gemeni, a căror viață a constat dintr-o permanentă activitate ilegală despre care nu pot să spun nimic concret, dar știu despre ei că erau arestați anual măcar de două ori – de 1 Mai și de 7 Noiembrie – și ținuți câteva zile în arest la poliție. Cu unul dintre ei am fost la Vapniarca, celălalt reușise să se ascundă în ilegalitate, dar în ajun de 23 August 1944 a fost prins de jandarmerie în provincia arădeană, ascuns într-o groapă, cu un revolver ruginit și stricat asupra lui, intenționând să comită acte de partizanat împotriva trupelor hitleriste.

După Eliberare, cei doi au urmat niște cursuri rapide – de meserie erau blănari –, în urma cărora unul a devenit judecător, iar celălalt cercetător la Institutul de Istorie a Partidului.

Erau niște staliniști perfecți, și încă din specia cea mai stângistă ce se poate închipui. Cu toate acestea, au avut curajul să se adreseze în repetate rânduri, conform drepturilor și îndatoririlor înscrise în statutul partidului, Comitetului Central, criticând o seamă de lucruri care, după părerea lor, se făceau greșit: se refereau la atitudinea „nejustă" a unor tovarăși, criticau modul de muncă al conducerii de partid. Prima urmare a reclamațiilor, observațiilor și comentariilor lor a fost pierderea locurilor de muncă și, cum nu au pus capăt fluxului de memorii, au ajuns și la închisoare, în repetate rânduri. Între diferitele lor arestări și condamnări se întorceau la Deva și, neavând nici un fel de venituri, s-au cuibărit într-un subsol, un fel de beci mai bun, și mâncau câte o oală de ciorbă din cazanul săracilor, hrăniți prin bunăvoința societăților de binefacere.

Congresul de partid care – avându-l pe Ceaușescu în frunte – a proclamat victoria socialismului în România i-a găsit pe cei doi iarăși undeva, într-o celulă de închisoare, așa că deveniră profitori ai măsurilor de liberalizare introduse de noul secretar general. Au fost amnistiați sau grațiați și, după o lungă perioadă de mizerie, au primit un venit regulat, câte o pensie și chiar o locuință într-unul din blocurile noi ridicate la Deva. Aveau deci, acum, o locuință cu baie și bucătărie și aveau ce mânca. Toate acestea mulțumită lui Ceaușescu. Gemenii priveau cu încredere spre viitorul fericit al drumului care ducea spre a doua etapă a socialismului.

În scurta noastră întâlnire m-au criticat într-un mod subtil, deși aspru, pentru intenția mea de a părăsi țara într-un moment capital al evoluției acesteia, în momentul în care, iată, pășeam de-acum pe „șoseaua care duce spre comunism". Ei se considerau perfect mulțumiți și fericiți, satisfăcuți de tot ce se întâmpla, adică de alegerea unei noi conduceri de partid, „în sfârșit cu adevărat marxiste", ca și de toate măsurile întreprinse de noul conducător... Mi-au precizat apoi că „în cadrul activității lor de membri plini ai PCR" întocmiseră niște „directive" pentru „justa conducere a Partidului, a Statului, a economiei", „directive" pe care le-au sistematizat în 76 de puncte și pe care le-au trimis „direct lui Ceaușescu", pentru ca nu cumva să ajungă în mâna altora, care, poate, ar fi vrut să-l saboteze pe noul șef; și acum își dădeau seama că noul conducător le-a preluat indicațiile, căci de la o zi la alta devenea tot mai evident că țara era mai just condusă, și asta „în deplină conformitate cu cele 76 de puncte" ale lor, pe care Ceaușescu, iată, le punea în aplicare.

Am căutat să-mi iau cât mai repede rămas bun de la cei doi și în gând le-am mulțumit pentru lecția dată: la acea întâlnire am avut încă o dovadă puternică despre pietrificarea, senilizarea, dogmatizarea partidului, a vechii gărzi în special.

Despărțindu-mă de ei, am pornit din nou pe cărările cunoscute, purtând în mine legendele și istoria cetății, și mi-am adus aminte că în ilegalitate „Bătrânul" m-a adăpostit uneori, colțurile cele mai ascunse transformând-se în locuri de întâlnire – uneori chiar cu unul sau altul dintre gemenii mai sus amintiți! -, că acel deal ca și cetatea m-au ocrotit, m-au ascuns și m-au apărat în fața dușmanilor.

În toamna lui '69 am sosit la Deva venind de la Aiud.

Făceam parte în acele săptămâni dintr-o echipă care turna un film

în coproducție româno-maghiaro-slovacă despre răscoala țărănească din partea de nord a Ardealului condusă de Gheorghe Doja. Funcționam în acea echipă ca translator între cineaștii din București și cei din Budapesta.

La Aiud locuiam într-un hotel, și în fiecare dimineață se pornea spre filmare sus, în munții din imediata vecinătate a unor sate colectivizate.

Probabil nu din întâmplare s-a ales Aiudul și împrejurimile sale ca loc de filmare. Orașul, din câte știam, fusese unul dintre cele cucerite de țăranii răsculați, în decembrie 1437, în timpul altei mari mișcări antifeudale, cunoscută în istorie ca răscoala de la Bobâlna.

Această colaborare cu echipa de filmare mi-a permis o interesantă confruntare cu realitățile care domneau în gospodăria colectivă unde făceam popasuri. Veneau la noi țărani îmbrăcați sărăcăcios, aproape în zdrențe, cu cămășile uzate, devenite niște cârpe, iar pensionarii ni se plângeau că au un venit lunar de 100 de lei de familie. Ne spuneau că înnebunesc pur și simplu din cauza problemelor pe care le au numai și numai ca să-și poată asigura măcar mămăliga zilnică. Chiar și cei din conducerea colectivei ne explicau că forurile centrale care îi dirijează și supraveghează gospodăria nu numai că nu se pricep, dar indică și îi obligă să aplice măsuri de-a dreptul falimentare. Ne-au arătat pământurile. Parcă cineva ar fi tras cu rigla despărțitura între două pământuri de calități complet opuse: pe cel din dreapta se putea cultiva cu spor porumb, pe cel din stânga numai nutreț, dar din partea organelor județene li s-a impus să semene porumb peste tot, deși ani de-a rândul s-a dovedit că este o greșeală. Județul primea planuri de la centrală, planuri în care li se impunea să cultive porumb pe o suprafață dată. Birourile din București ale Comitetului de Stat al Planificării hotărau, și nu se putea face nici o corectură. Dacă gospodăria nu aplica planul, erau acuzați de sabotaj și îi așteptau cine știe câți ani de închisoare.

Sus în munți am trăit o altă experiență: au fost adunați zeci de țărani din regiune care urmau să asigure figurația pentru filmul care se realiza, să formeze armata de răsculați a lui Doja. Era nevoie de fețe de țărani adevărați, nu de niște figuranți oarecare deghizați în țărani din Evul Mediu. Acești țărani adevărați au fost îmbrăcați în haine de epocă și aveau asupra lor unelte vechi, din vremurile respective.

Ajuns la Deva, mă mai urmăreau imaginile filmării, coloanele de țărani cu săbii, coase, topoare, mergând la asalt. Iar când am urcat sus,

în cetate, am încercat să-mi închipui acești țărani, transpuși istoric și teritorial în răscoala lui Horia, atacând cetatea Devei. Cetatea Deva a fost unul dintre punctele de reper ale înăbușirii răscoalei țărănești condusă între alții și de acel iobag eliberat, născut Vasile Nicula, rămas în istorie sub numele de Horia. Aristocrația seculară și husarii regelui au înfrânt atacul și au luat prizonieri 56 de țărani, pe care, după o judecată sumară, i-au și executat pe loc. Undeva, pe culmile dealului, au fost înmormântați, fără cruci, fără ca cineva să știe de mormintele lor.

Pe când gândurile mi se îndreptau către țăranii moți executați în ziua de 7 noiembrie 1784, mi-am amintit că în tinerețe am urmărit cu mare interes o mișcare țărănească revoluționară, care era, într-un fel, un altoi al războaielor țărănești din secolele trecute.

Nu-mi aduc aminte când am observat prima dată, cu mirare, marșul țăranilor moți pe străzile orașului meu. Erau îmbrăcați aproape la fel ca țăranii lui Horia, în opinci uzate, itari și cojoace sau pieptare, purtând pe umeri uneltele lor de muncă ce puteau deveni, la nevoie, arme.

Locuitorii orașului, în primul rând cei de pe străzile principale, au râs și și-au bătut joc de acest marș, ba unii s-au și revoltat, exprimându-și nemulțumirea că poliția permite o asemenea manifestație a „puturoșilor" și „murdarilor" de țărani opincari.

Probabil că am rămas și eu mirat, cu toate că într-un fel avusesem ocazia să-i cunosc cât de cât. Deși aveam și eu doar cunoștințe vagi, superficiale despre viața țăranilor, și în special a moților, știam totuși câte ceva despre modul în care trăiau aceștia.

În perioada crizei economice din anii 1929-1933, tata a dat faliment. În consecință a închis magazinul. Pe atunci aveam 10-12 ani și chiar dacă părinții mi-ar fi explicat ce înseamnă un faliment, tot n-aș fi înțeles complicațiile economice ale perioadei. În fiecare dimineață mergeam la școala primară de pe strada Eminescu, aflată în celălalt capăt al orașului, și vedeam în piața principală ușile închise ale prăvăliei noastre. Pe ușile solide, metalice, vopsite într-un verde intens, era trecută cu vopsea albă adresa noastră de acasă, dar cu o greșeală: în loc de strada Horia nr.9, era trecut numărul 6.

Îmi închipuiam că părinții au închis magazinul pentru că ne mergea așa de bine, încât nu mai era nevoie să lucreze. Dar în același timp n-am înțeles de ce mama devenise atât de zgârcită și de ce, în zilele de arșiță, când turcul trecea cu roaba lui plină de înghețată, iar noi ceream, imploram să ni se dea un leu – un leu! – ca să luăm mă-

car un cornet cu înghețată, ea ne refuza cu încăpățânare. Nu înțelegeam de ce masa noastră de prânz era compusă tot mai des dintr-o supă de chimen, total insuportabilă pentru gustul unui copil, și o mâncare și mai nemiloasă, de culoare verde, care se numea spanac. Și trebuia să golim toată farfuria, căci altceva nu ni se servea.

În perioada anilor de criză, tata, având o pregătire corespunzătoare și dispunând și de bune relații la autoritățile județene, primea în antrepriză mici lucrări pentru construirea, de pildă, a unui podeț ori a unui tronson de șosea. Într-una din acele veri trebuia să construiască un rum în Munții Apuseni și ne-a luat cu el, asigurându-ne astfel o vacanță cu totul ieșită din comun.

Crăciunești erau pe atunci o fostă comună de mineri, băieși de aur. Exploatarea minei fusese părăsită din lipsă de rentabilitate. Casele foștilor funcționari și tehnicieni mineri erau goale, și în una din aceste locuințe ne-am încartiruit noi. Eram o întreagă echipă: tata, trei copii și Mărioara, servitoarea, care trebuia să aibă grijă de noi.

Peste drum, chiar în fața locuinței noastre temporare, era casa unei familii de țărani moți. Tatăl lucra undeva la o exploatare forestieră, mama era casnică, iar băiatul, de-o vârstă cu mine, a devenit prietenul și însoțitorul nostru permanent din acea vacanță.

Crăciunețiul a însemnat pentru mine o vacanță fantastică: în fața locuinței se întindea o curte imensă în care ne puteam juca alături rodeau livezile și dis-de-dimineață săream prin fereastră direct pe pomii cu fructe și mâncam la poame până nu mai puteam. În imediata apropiere începea urcușul spre dealuri. Acolo, sus, am descoperit niște peșteri în care am găsit resturi de oase – de animale, de oameni? – și cioburi de vase. Nu știu dacă am dat de urmele omului preistoric sau doar de bârlogul unor haiduci, dar pentru noi aventura a fost perfectă.

Cea mai mare parte a zilei însă o petreceam în casa vecinului, în casa familiei de moți: mâncam acolo mămăligă și prăjeam peștii prinși în râulețul ce curgea la doi pași. O vacanță întreagă am trăit alături de ei și așa am înțeles câte ceva din viața lor plină de greutăți.

Duminicile mergeam până la cârciuma satului unde avea loc dansul și acolo, de câteva ori, am fost fascinat, cuprins de o amețeală, de o emoție care m-a marcat până astăzi. De atunci, din acele zile ale copilăriei mi-am dorit să fiu în stare să ating starea aproape hipnotică a dansatorilor țărani pe muzica micii orchestre sătești.

Până atunci nu văzusem și nu auzisem așa ceva; fete și băieți în deplină stare a facultăților lor, în momentul în care se auzeau primele

sunete ale taragotului, ale viorii, se ridicau de pe băncile din fața caselor și păşeau pur și simplu într-o stare de transă: perechi-perechi încep să se miște, doi pași la dreapta, doi la stânga, o învârtitură și, cu ochii închiși sau semideschiși, mi s-a părut că au părăsit treptele normale ale conștiinței.

Am dorit și-mi doresc și azi să fiu în stare să ajung într-o asemenea transă.

*

Mișcarea țărănească a început să devină interesantă pentru mine după ce am asistat la o primă adunare electorală care a avut loc în centrul orașului, în curtea băncii „Dacia", proprietate a doctorului Petru Groza.

Cred că era în 1933: peste 10.000 de țărani au trecut prin oraș strigând lozinci și cântând. Să ne gândim că orașul avea atunci o populație de opt până la zece mii de locuitori.

Am ascultat și discursurile ținute de o seamă de vorbitori țărani. Din păcate, dintr-un motiv inexplicabil, cuvântările lor, care în anii '30 au fost publicate în broșurele n-au fost reeditate în perioada de după 23 August. Nu știu cui și pentru ce le-a fost frică acelor guverne de dovada faptului că „Frontul Plugarilor" nu numai că a existat, dar în acel moment a fost singura organizație, singura mișcare revoluționară țărănească europeană, iar conducătorii țărani, vorbitorii, au fost oameni de o inteligență deosebită, care prezentau problemele lor într-o formă originală, de o valoare politică ieșită din comun.

Când am aflat apoi și cauzele acestei mișcări și în special care erau revendicările țăranilor, mi-am zis că în fond o revoltă nu era prea departe: acea armată de zdrențăroși, de flămânzi, acei oameni cu coasele pe umăr se aflau la capătul puterilor lor, nu mai puteau îndura.

Cuvântul, lozinca de bază era „conversiunea"; după primul război mondial, marea majoritate a țăranilor au luat împrumuturi de la bănci ca să-și consolideze gospodăriile. Ca după fiecare război, și atunci a existat un fenomen inflaționist, așa că, de pildă, o pereche de boi costa în jur de 20.000 de lei. În 1933, la apogeul crizei economice, când toate prețurile au scăzut în cadrul deflației, când totul a devenit extrem de ieftin, țăranilor li s-a cerut plata valorii nominale a împrumuturilor contractate cu 10-12 ani în urmă. Țăranii ar fi trebuit să-și vândă – dacă ar fi avut – trei până la patru perechi de boi, care în perioada crizei au ajuns la un preț de 6-8.000 de lei, ca să-și

lichideze datoriile vechi plus dobânzile bancare. Țăranii se aflau în absolută incapacitate de a-și achita datoriile. Organele financiare, însoțite de câte o patrulă de jandarmi, ieșeau prin sate să încaseze ratele lunare. Atunci au avut loc și numeroase acte de violență. Îmi amintesc de un incident produs în comuna Dupăpiatră, încheiat cu împușcarea unui țăran care n-a putut plăti un rest de 60 de lei.

Adunările, marșurile țăranilor aveau loc pe stradă, în mod public. Le vedeam, vrând-nevrând. Legat de această mișcare, șeful „Frontului Plugarilor", dr. Petru Groza[3], a fost mereu dat în judecată de organele administrative județene pe baza unor variate acuzații. Nu mai știu de ce, dar am asistat la un număr de dezbateri la tribunal. Probabil că am înțeles prea puțin din tot ce se dezbătea între juriștii apărării și cei ai acuzării, dar auzeam discursurile ținute de Petru Groza, care lua apărarea mișcării țărănești.

Dr. Petru Groza – fost, până la acea dată, ministru în cinci guverne diferite, și-a dat seama de incapacitatea acestor formații politice de a rezolva situația extrem de gravă a țărănimii. „Plugari din toate colțurile țării, uniți-vă cu noi!" așa suna chemarea dr. Petru Groza către masele țărănești. Dar guvernele epocii, cărora această chemare li s-a părut, fără îndoială, prea revoluționară, au încercat în toate felurile să-l neutralizeze pe dr. Groza.

*

Când trenul în care m-am urcat pentru a reveni în Capitală a cotit la dreapta, dincolo de dealul Uroiului, peste imaginea Devei s-a lăsat cortina. Din acel moment am crezut că tot ceea ce m-a legat de locul natal va trece în domeniul amintirilor, că Deva nu va mai dăinui în memoria mea decât sub forma unor imagini răzlețe, asemenea impresiilor dintr-o carte citită cândva, ceva între real și ireal, imagini la care mă voi gândi în serile bătrâneții mele, în serile când mă va cuprinde melancolia și-mi voi zice „așa a fost în copilărie", „așa a fost Deva", imagini frumoase, asemenea unor ilustrații dintr-o carte.

Este adevărat că imediat după sosirea în Capitală n-am avut timp să-mi prelungesc starea de spirit care însoțise luarea de rămas bun de la Deva.

Am uitat repede și de albastrul cerului, și de verdele câmpiilor din jurul orașului, de sunetele tălăngilor și ale clopotelor bisericilor din satele îndepărtate...

Zilele ce au urmat revenirii la București s-au scurs într-un vârtej.

Am primit anunțul că fusese aprobată cererea noastră de emigrare. În mod ciudat, vestea asta pe care o așteptam de ani de zile – de aproape patru ani –, momentul care constituia scopul fiecărei zile, miezul activității noastre cotidiene, gândul cu care ne trezeam dimineața și cu care adormeam noaptea, „vestea cea mare" nu numai că nu ne-a surprins, dar am primit-o cu o oarecare indiferență.

Indiferența este rezultatul unei îndelungate secreții a creierului: încetul cu încetul, săptămâni și luni de zile, apoi luni și ani în șir de așteptare tensionată, până ce vitalitatea, dorința de viață, interesul față de acel ceva anume se estompează, putrezește. Indiferența noastră nu era numai un produs propriu, al metabolismului nostru sau reacția biochimică proprie a repetării până la saturație a unui anumit mod de viață, ci era produsul repetării refuzului cererii noastre până am ajuns la disperare. De ani de zile trăiam la marginea societății. Am fost declarat „trădător" al idealurilor revoluționare chiar din momentul în care mi-am exprimat – împreună cu soția – hotărârea de a emigra. Cererea noastră a fost respinsă și am fost împinși aproape în afara societății. Am rămas fără lucru – e adevărat că mi-am dat din proprie inițiativă demisia de la serviciu -, trăiam doar din câștiguri ocazionale și, ca să nu fiu expus unor reproșuri și observații chiar pe stradă, m-am retras într-o izolare aproape totală, evitam să întâlnesc cunoscuții.

Și așa, pe neașteptate, a sosit aprobarea. Într-un termen scurt, de două-trei săptămâni trebuia să fim în măsură să preluăm pașapoartele.

Țineam în mână lista efectelor personale care erau admise ca să le luăm cu noi. Citeam și reciteam lista și mă întrebam dacă este adevărat că nu am dreptul decât la șase cămăși, șase izmene, șase perechi de ciorapi, șapte metri de material de perdele și așa mai departe. Se admiteau și ceva veselă și tacâmuri, câteva cratițe și oale, câteva prosoape. N-are rost să dau toată lista, dar mai amintesc că erau admise 100 de grame de apă de colonie! În total 50 de kilograme pentru membrii familiei; mie, care eram în afara câmpului muncii, nu mi se aprobau decât 30 de kilograme bagaj de emigrare spre o viață nouă – nouă, și asta după o activitate în câmpul muncii de aproape 30 de ani.

Adevărul e că știam toate acestea chiar din momentul în care am depus cererea pentru pașaport de emigrare. Dar când am avut lista, când a trebuit să trecem la lichidarea gospodăriei, faptul a început să capete alte proporții și semnificații.

Apoi a început bâlciul în locunța noastră. Și, ca la orice bâlci, vin și curioși, vin și unii naivi care cred că totul e pe apucate, vin și unii

dornici să se distreze, alții, răutăcioși pur și simplu, sunt și ei prezenți.

Salonul Biedermayer, cu o masă rotundă având în mijloc un portret în intarsie colorată, a fost cumpărat de un scriitor. Un alt prieten a luat micul salon rococo – arăta ca o dantelă în traforaj. Comoda olandeză sculptată a trecut la o altă cunoștință, o cronicară de film.

Într-o zi a apărut o doamnă care s-a prezentat drept soția unui fost profesor universitar. După 20 de ani, perioadă în care, fără nici un loc de muncă, deci fără nici un venit permanent, trăiseră numai din vânzarea obiectelor din casă, acum, de câțiva ani, de când aveau loc emigrări mai numeroase, se ocupa cu intermedierile: cumpăra de la cei care plecau tot ce autoritățile nu permiteau să fie scos din țară – adică argintărie, obiecte de artă etc. – și apoi le revindea noilor îmburgheziți ai revoluției. Prin această doamnă am vândut tot ceea ce părinții, ai mei și ai soției mele, ne-au lăsat atunci când au plecat – în Vest sau în ceruri.

Biblioteca noastră – cu excepția unor volume vândute ca piese rare anticariatului de stat și a celor donate – am vândut-o cu kilogramul morii de hârtie. Aproape ca printr-o minune am reușit să salvăm câteva volume. Mă uit și acum cu mare bucurie la ediția cu un tipar elegant a volumului *Pensées* de Pascal, apărută la Paris în anul MDCCXV. Deschid cartea la întâmplare și citesc: „Il y a une guerre intestine dans l'homme entre la raison et les passions. Il purroit jouir de quelque paix s'il n'avait que la raison sans passion, ou s'il n'avoit que les passions sans raison" (IX,98).

Mi s-a aprobat scoaterea unor pânze – picturi fără nici o valoare obiectivă, doar sentimentală, amintiri din copilărie -, împreună cu o statuie de bronz, copia unei lucrări a unchiului Vedres[4], din partea mamei, sculptor în emigrația italiană după înfrângerea revoluției maghiare de după primul război mondial.

De rest nu merită să amintesc: de bătălia care s-a dat pentru frigiderul vechi sau de cearta dintre vecinii care voiau să cumpere la un preț de piață neagră buteliile de aragaz.

A trebuit să vindem tot ce se putea. Banii ne erau necesari pentru plata taxelor, biletelor, pentru renovarea locuinței, cumpărarea de îmbrăcăminte, pentru taxa de renunțare la cetățenie și așa mai departe.

Una din marile surprize ale acelui moment a fost întâlnirea cu unul dintre foștii colegi de închisoare. Stând la coadă ca să cumpăr carne la o alimentară din apropierea locuinței noastre, l-am recunoscut pe Drăghici în rândul din spate. M-am făcut că nu-l văd, dar el s-a

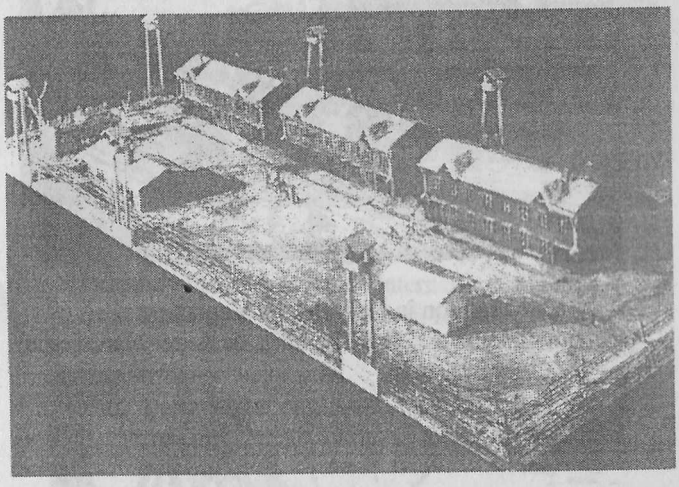

Lagărul de la Vapniarca (machetă)

Pavilion în lagărul de la Vapniarca
(Gravură în lemn executată în lagăr, de Aurel Mărculescu)

La pompa de apă
(Desen executat în lagăr, de Cohen Gabriel)

Întoarcerea de la muncă
(Desen de Moise Lebel, fost internat la Vapniarca,
după schița unui alt fost internat, Ilie Moscovici)

Masacrul de la închisoarea Râbnița
(Gravură executată în lagăr, de Aurel Mărculescu)

Mulți ani după ce Vapniarca a trecut în istorie și în uitare, au apărut critici la adresa vieții din lagărul nostru.

Unul dintre principalii critici ai vieții de la Vapniarca a fost Adalbert Rosinger, vechi ilegalist, originar din Oradea, care a fost internat la Târgu Jiu în 1941 iar apoi deportat la Vapniarca. După ce, timp de aproape 15 ani, lucrase cu succes ca director al marii întreprinderi de comerț exterior „Romanoexport", Rosinger a fost, din păcate, arestat în 1961 și condamnat la mulți ani de închisoare, împreună cu mulți alți salariați din comerțul exterior și din alte ministere.

Mult mai târziu, ajuns în Israel, Rosinger a scris o carte de memorii în care face mai multe referiri, foarte critice, la situația din lagărul de la Vapniarca, pe care îl numește „o republică totalitară în miniatură" și se exprimă foarte dur mai ales despre nucleul conducător al colectivului nostru.

Rosinger scrie, de pildă, că Vapniarca „a dispus de un organ de securitate" – ceea ce este, de altfel, adevărat: noi, perechile care ne plimbam în curte ca să observăm comandamentul sau pe cei care voiau să colaboreze cu administrația împotriva noastră, făceam parte din acest sistem de securitate, dar era o securitate care l-a apărat și pe Rosinger ca și pe ceilalți din echipa sa. Rosinger dă câteva exemple concrete despre felul în care pachetele și uneori banii trimiși pe adresa unora au fost confiscați de către colectiv. Și această afirmație este adevărată, dar Rosinger n-a văzut, probabil, că acele pachete – trimise în majoritatea cazurilor de organizațiile de partid din libertate – nu puteau fi consumate de o singură persoană, de cel care figura oficial ca destinatar al pachetului; probabil că nu a văzut nici cum unii dintre aceștia, cărora li se ceruse să-i ajute și pe alții, au refuzat inițial, pentru ca apoi, la sfârșit de lună, să arunce la gunoi kilograme întregi de alimente neconsumate de ei și stricate între timp. E adevărat că unor șacali de acest tip li s-au reținut pachetele, pentru ca alții să poată primi ceva, cât de puțin, în plus față de rația mizeră de deportat.

*

La începutul toamnei 1943 era tot mai evidentă apropierea trupelor sovietice de lagărul Vapniarca; noaptea auzeam canonada artileriei și, prin ferestre, vedeam uneori chiar și focul tunurilor. Era clar că lagărul urma să fie cât de curând desființat sau mutat.

După ce Ministerul Afacerilor Interne a trimis o comisie la Vapniarca pentru trierea evreilor internați, iar aceasta a hotărât scoaterea

EDITURILE UNIVERSALIA

Președinte Director General: Doina Uricariu

Str. Alexandru Constantinescu Nr. 3[illegible] Sector 1 Etaj 3
București 71326
CP: 33–123 București
Tel/Fax: 211.23.63; 665.27.72

Calea Victoriei Nr. 141 Sector 1 Etaj 2
Tel/Fax: 312.9120; 312.9121

Tehnoredactare computerizată:
Grupul Editorial UNIVERSALIA

Timbrul literar în valuare de 2%, defalcat din prețul cărții,
se vireaza la Uniunea Scriitorilor din Romania
cont Nr. 45106262 BCR - SMB